

Vendégmunka-vállalás a határon túli magyarok körében

A migrációs jelenségek egyik leginkább kutatottabb témakörének az országhatárokon kívüli munkavállalás és azok különböző makro- és mikroszociológiai aspektusai számítanak. Ha az idevágó, a nemzetközi szakirodalomban megjelent elméletek egy tipológiáját szeretnénk elkészíteni, az egyik lehetséges megközelítési szempont az lehetne, hogy milyen perspektívába helyezik a probléma tárgyalását, konkrétan magát a migrációs folyamatot próbálják-e megragadni avagy annak a makrotársadalmi (főleg gazdasági, demográfiai) folyamatokban játszott szerepét. A kérdés tehát úgy merül fel, hogy a vendégmunka leírandó és megértendő jelenség vagy pedig kezelendő társadalmi probléma. Ez utóbbi megközelítés sokkal inkább a vendégmunka által generált következményekre összpontosít és a társadalmi hasznosság szemszögéből közelít a problémához: milyen hatása van a befogadó ország munkapiacára a megjelenő idegen munkaerőnek, veszít-e vagy nyer az időszakos migrációból a kibocsátó ország, milyen népesedési problémák vetődhetnek fel az érintett országokban és ezek alapján milyen politikai intézkedések meghozatala válik szükségessé.

“Határon túli magyar” szemszögéből közelítve a problémához, vizsgálódásunk nem kötelezheti el magát egyik megközelítésmód mellett sem, eredményeink értelmezésekor ugyanis számolnunk kell azzal is, hogy a vendégmunkához kapcsolódó migrációs folyamatok a küldő valamint a befogadó ország (régiók) közötti témával kapcsolatos ideológiai és gyakorlati vonatkozású “párbeszéd” homlokterében formálódnak. Ilyen megfontolások mellett tanulmányunk – bár jellegénél fogva a vendégmunka jelenségkörének a küldő határon túli régiók oldaláról szemlélt mennyiségi elemzésére összpontosít – nem vonatkoztathat el például azoktól a tényezőktől, amelyek a vendégmunkások magyarországi munkaerőpiacon belüli pozícióját és szerepét meghatározzák vagy a bevándorolt munkaerővel kapcsolatos ottani közvélekedés alakulásában meghatározóak.

Vizsgálódásaink újszerűségét az adja, hogy standardizált mennyiségi mutatók segítségével a magyarországi munkavállalás “otthoni”, tehát határon túli aspektusai első ízben kerülnek ilyen formában összehasonlításra.

Tanulmányunkban a magyarországi munkavállalással kapcsolatos “nyers” adatok bemutatása és regionális összehasonlítása után – a szakirodalomban megfogalmazott néhány hipotézis ellenőrzése érdekében (például a vendégmunka-vállalás és az anyagi helyzet viszonya, vendégmunka és potenciális elvándorlás) – a tárgyalt mennyiségi mutatókat a személyi adatokat és értékorientációkat rögzítő változókkal is összevetjük. A folyamat dinamikájának rögzítése érdekében a tanulmány során az 1997-ben illetve az 1999-ben végzett kutatásaink eredményeit párhuzamosan mutatjuk be.

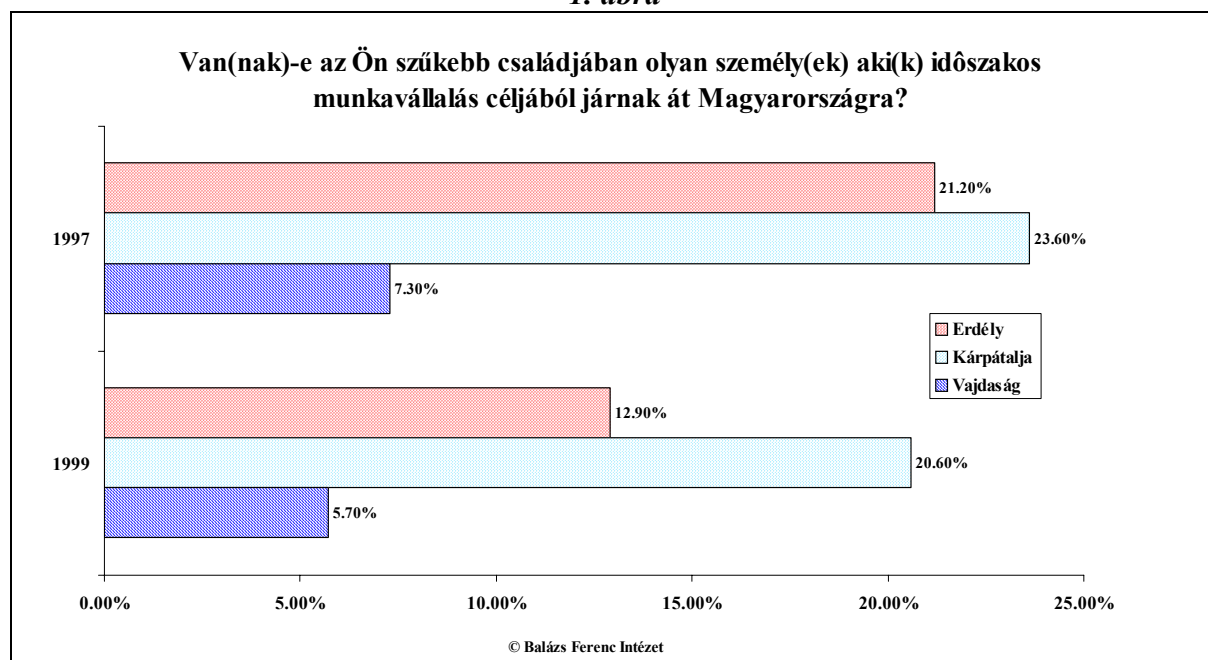
A '97 júniusában végzett felmérés adatai szerint azon megkérdezettek aránya, akiknek van Magyarországon dolgozó vendégmunkás a családjukban Erdélyben 21.2%-ot, Kárpátalján 23.6%-ot, Vajdaságban pedig 7.3%-ot tett ki.¹ Ugyanakkor – a Magyarországra utazás célja kérdésre adott válaszok alapján – az erdélyi megkérdezettek 7.6, a kárpátaljaiak 6.9%-a említette, hogy munkát vállalni jár Magyarországra, mely részarányok a lekérdezés

¹ Előző felméréseink adatai arra utalnak, hogy a külföldön munkát vállalók aránya a felvidéki magyarok körében túl alacsony ahhoz, hogy a jelenség statisztikailag releváns jellemzését és más régiók vendégmunkás-mozgásaival történő hiteles összehasonlítását elvégezzük. Ez az oka annak, hogy jelen tanulmányunkban csupán az erdélyi, a kárpátaljai és a vajdasági adatok kerülnek bemutatásra.

időpontjában éppen a szülőföldjükön tartózkodó magyarországi vendégmunkások arányát jelölik a regionális össznépeségben.

A vendégmunkában érintett családokra vonatkozó arányok az 1999-es felmérés adatai alapján a következőképpen módosulnak (1. ábra):

1. ábra

Egymástól eltérő mértékben ugyan, de mindhárom régióban a magyarországi munkavállalás intenzitásának csökkenése figyelhető meg. Míg a különbség a kárpátaljai és a vajdasági megkérdezettek esetében túl kicsi ahhoz, hogy megváltozott tendenciáról beszélhessünk, szembeűnő visszaesés tapasztalható az erdélyi magyarok körében (1997-ben minden ötödik családban volt vendégmunkás, 1999-ben ez már csak minden nyolcadikra jellemző). Fontos megjegyezni azonban, hogy ez a látszólagos visszaesés csak részben a migrációs folyamatot befolyásoló strukturális változások eredménye és hogy a tényleges munkavállalás intenzitásának számbeli csökkenése feltehetőleg jóval fokozatosabb volt mint ahogy azt adataink mutatják. A kérdésfelvetés (Vannak - e az Ön szűkebb családjában olyan személyek, akik időszakos munkavállalás céljából járnak át Magyarországra?) a potencialitás lehetőségét is magában hordozza: elképzelhető ugyanis, hogy válaszadónk – bár jónéhány éve nem vállalt munkát Magyarországon – '97-ben még valószínűnek tartotta, hogy újra próbálkozik, 1999-re azonban végképp lemondott róla. Az erdélyi szülőföldjükön tartózkodó munkát vállalók a '97-es évhez képest szinte változatlan aránya ('97-ben 7.6%, ma 7.3%) ennek a lehetőségét támasztja alá.

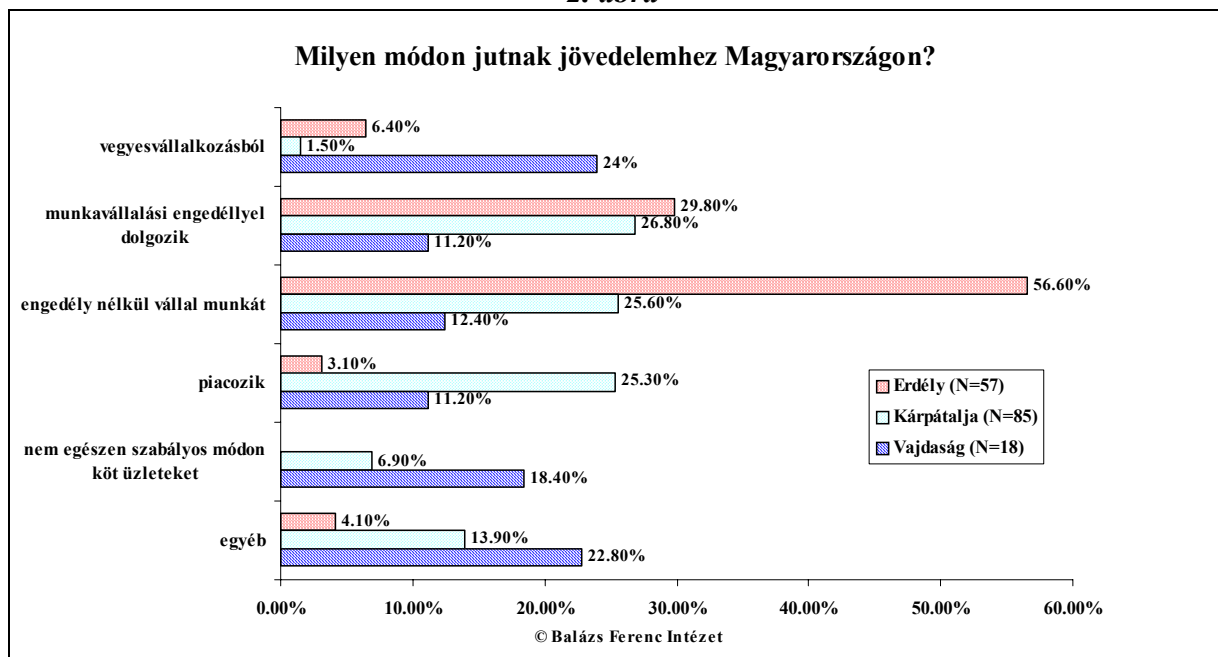
Ami a kárpátaljai magyarok magyarországi munkavállalását illeti, úgy tűnik ez tendenciájában nem az erdélyi vonalat követi: a fenti kérdésre adott válaszok alapján a vendégmunkások számának jóval kisebb csökkenése mutatható ki, az adatfelvétel időpontjában szülőföldjükön tartózkodó munkavállalókra vonatkozó adatok azonban az erdélyinél erőteljesebb csökkenést mutatnak (a '97-ben regisztrált 6.9% 1999-re 5.3%-ra módosul).

A vajdasági magyarok esetében adataink azt mutatják, hogy a háborús helyzet utáni időszakban a magyarországi vendégmunka még inkább visszaszorult, bár intenzitását tekintve soha nem volt összemérhető a másik két régió vendégmunkás-mozgásaival.

A határon túli magyarok magyarországi munkavállalásával kapcsolatos regionális sajátosságait és összemérhetőségét nagymértékben meghatározza, hogy milyen a jövedelemhez való hozzájárulás módja a fogadó államban.

Az 1999-ben készült felmérés adatai szerint az erdélyi magyarok 9.12%-a vallotta úgy, hogy volt Magyarországról származó jövedelme az utóbbi egy évben; Kárpátalján ez az arány 24.56%, a Vajdaságon pedig csupán 3.5%. Ezek az arányok Erdély és a Vajdaság esetében kisebbek mint a vendégmunkás családtagokra vonatkozó számadatok. Az eltérés oka a legnagyobb valószínűség szerint abban keresendő, hogy a vendégmunkásként számon tartott alanyok egy része az utóbbi évben nem vállalt munkát Magyarországon. Kárpátalján a helyzet fordított: többen vannak magyarországi jövedelemmel rendelkezők mint “kinti” munkavállalók. Amint az alábbi grafikon adatai mutatják, ez annak tulajdonítható, hogy a kárpátaljai magyarok közül kerül ki a legtöbb piacozó (a magyarországi jövedelemmel rendelkezők 25.3%-a) és miután körükben a nem egészen szabályos módon való üzletkötés aránya sem elhanyagolandó (6.9%); az ezen kategóriába tartozók jórésze valójában nem tekinthető a hagyományos értelemben vett vendégmunkásnak.

2. ábra

A “hagyományos” értelemben vett vendégmunkások (azok, akik engedéllyel vagy anélkül hosszabb-rövidebb ideig Magyarországon dolgoznak) aránya az erdélyi megkérdezettek között messze a legnagyobb, a Magyarországról származó jövedelemmel rendelkezők több mint 85%-át teszik ki. Ugyanitt a legnagyobb azoknak az aránya is, akik engedély nélkül vállalnak munkát (56.6%), ami messze meghaladja a legálisan dolgozók regionális részarányát. Mindez arra utal, hogy az erdélyi Magyarországra irányuló vendégmunka informálisan jobban szervezett mint a többi régióban, ami széles kiterjedésű, láncszerkezetű (az információ gyors terjedését szavatoló), ám ugyanakkor kifelé zárt (körkörös) kapcsolatháló megletétét feltételezi.

A vajdasági magyarok magyarországi jövedelemhez jutásának specifikus jellegére utal a vegyesvállalatokban dolgozók magas aránya (az érintettek közül a legtöbben tartoznak ebbe a kategóriába, arányuk 24%), az egyéb módszerekkel való jövedelemszerzés, valamint a nem egészen szabályos módon való üzletkötés is körükben leginkább jellemző. (Ez utóbbi feltehetőleg a feketeüzlet mértékének háborús körülmények közötti megnövekedését jelenti.)

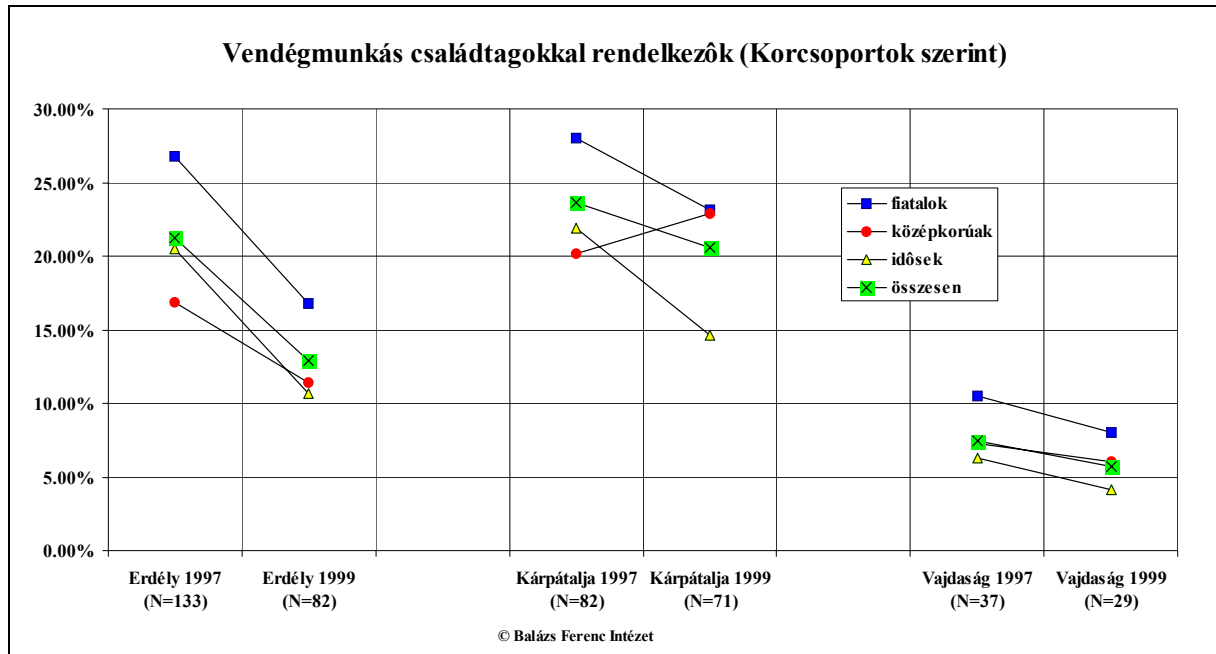
A vendégmunka jelenségének és dinamikájának személyi változók mentén történő tárgyalása a probléma újabb részaspektusainak kibontását teszi lehetővé.

Ha a magyarországi munkavállalással kapcsolatos adatokat *korcsoportok szerinti* bontásban szemügyre vesszük, a *várható fokozatosság (egyes arányosság a kor és a*

vendégmunkás családtaggal rendelkezők száma között) szinte kivétel nélkül minden régióban megfigyelhető (3. ábra).

Amennyiben a magyarországi munkavállalás folyamatát dinamikájában vizsgáljuk – összevetve a két felmérés eredményeit – úgy tűnik, hogy a regionális átlaghoz viszonyítva a fiatalok azok, akik “tartják a frontot”; a “harc” a vendégmunka-piacon való maradásért pedig az idősebb korosztály és a középkorúak között zajlik.

3. ábra

Az 1999-es eredmények a középkorúak átlaghoz való felzárkózási tendenciáját jelzik: a legkevésbé meredek “esést” itt regisztráltuk, Kárpátalján például ebben az alcsoportban a vendégmunkások arányának néhány százalékpontos növekedése is megfigyelhető. Ezzel párhuzamosan visszaszorul az idősebb generáció súlya a magyarországi munkavállalásban, amit grafikonunkon a középkorosztállyal alkotott “ollók” szemléltetnek.

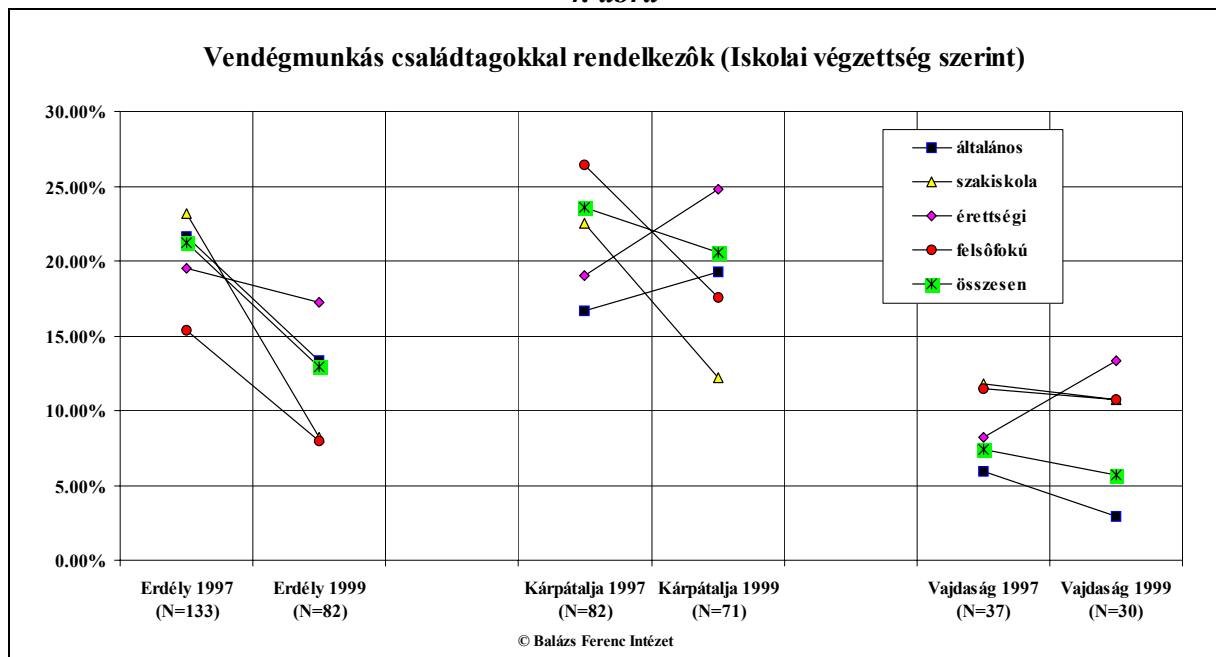
A magyarországi munkavállalás korosztályok mentén történő változásainak ilyen tendenciái sok tekintetben igazolják azokat az elméleteket, amelyek a vendégmunkának a befogadó ország munkaerőpiacának másodlagos szektorában játszott szerepét hangsúlyozzák. (Piore: 1979, idézi Hárs 1993) Ezen elmélet alapján a külföldi munkát keresők a munkaerőpiacon elfoglalt hely szerint a marginális helyzetű hazai munkavállalókkal tartoznak egy csoportba és mérettetnek össze a munkavállalás során. Marginalitáson Piore a munkához való viszony marginalitását érti, ami azt jelenti, hogy az ebbe a kategóriába tartozó munkavállalók “munkához, gyakran a munkaerőpiachoz való viszonyukat ideiglenesnek tekintik, és olyan más tevékenységekkel határozzák meg magukat, ahonnan a személyi és társadalmi identitásukat is származtatják.” (Piore, 1979, idézi Hárs, 1993) Ennélfogva a szekunder munkaerőpiacon megjelenő munkaerő sajátossága a nagyfokú rugalmasság, alkalmazkodókészség, olcsóság, mozgékonyág. Ezek a megállapítások a külföldi munkavállalókra fokozottan érvényesek: nincs családi kötöttségük, nagyfokú földrajzi mobilitás jellemzi őket. Amint láttuk, sokuknak nincs semmilyen formális szerződése a munkaadóval, emiatt jobban ki vannak szolgáltatva a helyzetnek, könnyebben ellenőrizhetőek, ami ebben a szektorban további előnyt jelent a hazai munkavállalókkal szemben.

A fiatalok túlsúlya a Magyarországon munkát vállalók körében annak a jele, hogy a rugalmasság mint követelmény a magyarországi szekunder munkaerőpiacra mindig is

jellemző volt, de a vizsgált időszakban bekövetkezett változások arra utalnak, hogy a magyarországi munkaerőpiac szektorai közötti különbségek, melyek eddig leginkább a probléma elméleti megközelítése miatt tűntek fontosak, határon túli szempontból egyre relevánsabbá válnak. Napjainkban a magyarországi munkaerőpiac egyre erőteljesebb szegmentálódásának vagyunk tanúi², a külföldi munkaerő nagy részének pedig úgy tűnik egyre inkább csak a másodlagos szektorba lesz bejárása. (Ezt a tendenciát bizonyítja, hogy a megfelelő szakértelmet és szakmai tapasztalatot képviselő idősebb határon túli magyar korosztály folyamatosan kiszorul a piacról.)

Ez az okfejtés a vajdasági magyar vendégmunkásokra vonatkozóan tekinthető regionálisan a legkevésbé érvényesnek, akik körében – amint már láttuk – a Magyarországról származó jövedelmek nagyobb része a vegyesvállalkozásokból, nem egészen szabályos módon kötött üzletekből, piacozásból származik

4. ábra

Az iskolai végzettség szerint kapott adatok is a vendégmunkában résztvevő szakképzett munkaerő erőteljes visszaszorulását igazolják vissza. A regionális átlagokhoz viszonyítva a szakiskolát végzettek körében csökkent leginkább a vendégmunkások aránya, – ami kivétel nélkül minden régióra jellemző –, de az erdélyi és a kárpátaljai magyarok esetében nagyon szembeötlő. Ezzel csaknem azonos mértékű a felsőfokú végzettségű vendégmunkások kategóriájukon belüli visszaszorulása is: e tekintetben a kárpátaljai adatok mutatják a legszemléletesebb visszaesést.³

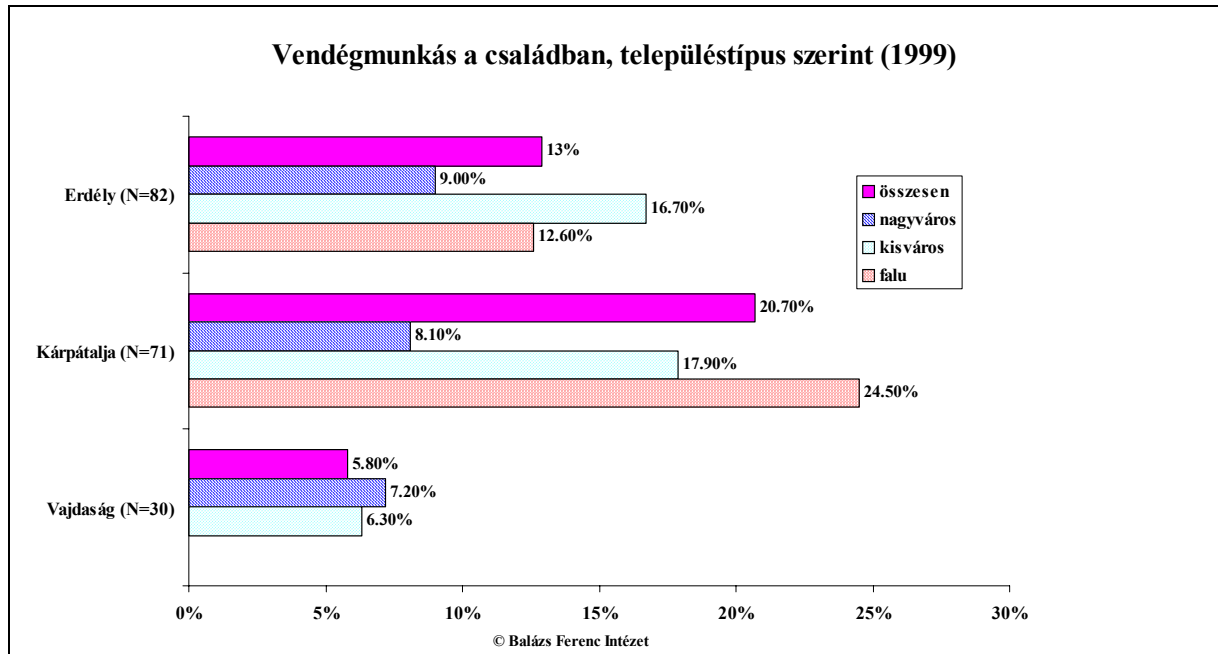
²A magyar szakirodalomban a duálisan szegmentált munkaerőpiac részletes tárgyalása a Galasi - Sik szerzőpáros nevéhez fűződik

³A Magyarországon munkát vállaló határon túli szakképzett munkaerő-kínálat alakulásának fontos momentuma a kezdetben vendégmunkásként indult, mobilabb szakmunkásréteg végleges kitelepedése. Ez azonban nem annyira a magyarországi szakképzett munkaerő-kereslet telítődését jelenti, hanem sokkal inkább a határon túli, de potenciálisan magyarországi vendégmunkásként számba jövő szakképzett munkások számának visszaesését. Ez a fenti tendenciák magyarázatában a magyarországi munkaerőpiac strukturális átalakulása mellett a másik említésre érdemes faktor (elég csak a kitelepedett szakmunkások arányát említeni: 1988 és 1994 között bevándorlás céljából Magyarországra érkezett fizikai munkások - tehát az egy munkaerőpiaci szegmentumba tartozók - 81.7%-a szakmunkás vagy kisiparos. (Ld. Tóth Pál Péter, 1993, 191.old. levő táblázat)). Hasonló megállapítások érvényesek a felsőfokú végzettségűekre is.

Ezzel szemben növekedést mutat Kárpátalján és a Vajdaságban az érettségizettek körében regisztrált vendégmunka-vállalás, ami Erdélyben sem mutat erőteljes csökkenést a regionális átlaghoz képest. Hasonló regionális tendenciák mutatkoznak az általános iskolát végzettek magyarországi vendégmunka-vállalását illetően is.

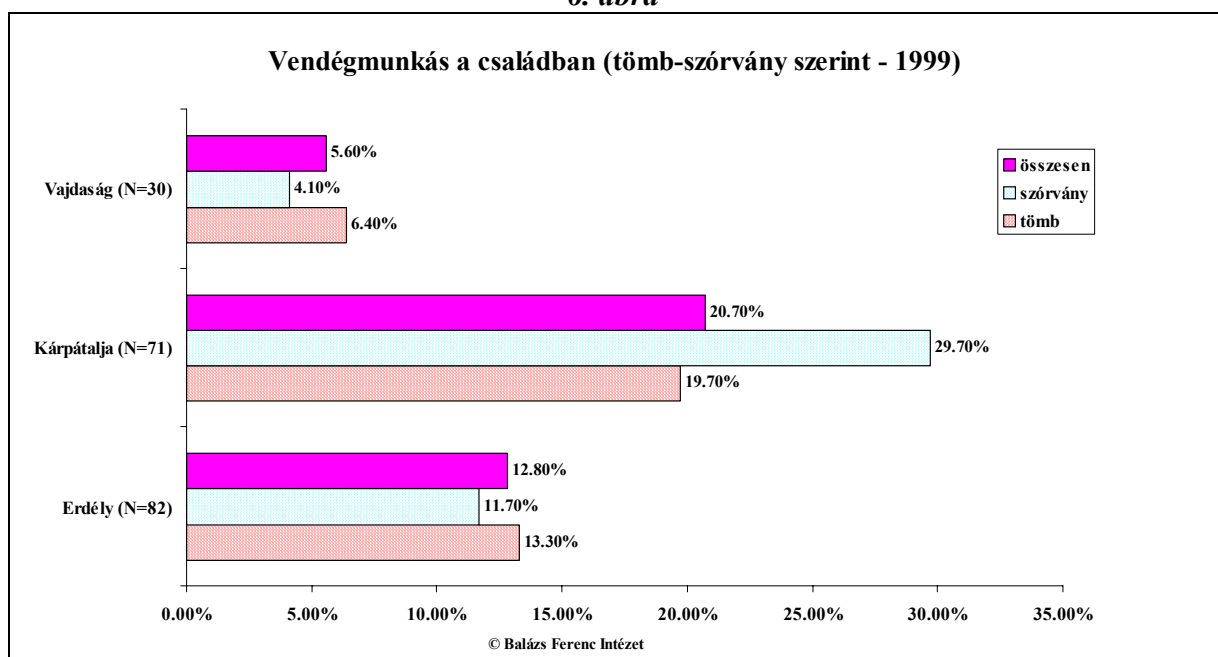
További kérdésünk a vendégmunkában érintett családok településtípusok szerinti megoszlásának vizsgálata volt.

5. ábra

Adataink régióként eltérő eredményeket mutatnak: az erdélyi magyarok esetében a legnagyobb arányban a község/kisváros "ad" vendégmunkásokat Magyarországnak (az ezen a településeken megkérdezettek 16.7%-a vallotta úgy, hogy van vendégmunkás a családban, vagy maga is közéjük tartozik), Kárpátalján a kisebb falvakban átlagon felüli a vendégmunkások aránya (24.5% a regionális átlag 17.9%-hoz képest), míg a Vajdaságban a nagyvárosiakra jellemző leginkább a külföldi munkavállalás.

6. ábra

Tömb-szórvány megoszlás szerint (6. ábra) a vendégmunkások arányára vonatkozó adatok, akárcsak a tényleges elvándorlás esetében, régióként jelentős eltéréseket mutatnak, de amíg végleges kitelepedés inkább a szórványban volt jellemző, ezáltal *két régióban (az erdélyi és a vajdasági magyarok esetében) a tömbben regisztráltunk nagyobb vendégmunkás-arányt.* (mindez egyébként kellőképpen érzékelteti, hogy mennyire különböző szabályszerűségek érvényesek az időszakos illetve a végleges elvándorlás esetében).⁴

A tömb-szórvány, valamint a településnagyság változók mentén vizsgált vendégmunka közötti jelentős regionális különbségek leginkább azon az elméleti alapon és fogalmi kategóriák mentén nyerhetnek megvilágítást, melyek a vendégmunka-folyamatok alakulásában az informális hálózatok illetve a vendégmunkával kapcsolatosan kialakult lokális gyakorlat szerepét hangsúlyozzák. Ezen elméletek szerint a migrációs folyamatok beérését és állandósulását a családi, baráti és közösségi kötelékeken, kapcsolatokon alapuló társadalmi hálók aktivizálják (Boyd, 1989), ilyen körülmények között tehát a lokalitás szerepe a vendégmunka tervezésében, kivitelezésében kiemelkedő fontossággal bír (Eades, 1987; Stichter, 1985).

Több szerző érvel amellett (Portes és Böröcz, 1990), hogy nemcsak az informális, hanem a két érintett ország közötti intézményes (leginkább gazdasági jellegű) kapcsolatok is kulcsszerepet játszhatnak az időszakos migráció mértékének alakulásában.⁵ Ilyen formális viszonyrendszerek nyilván csak ott jöhetnek létre, ahol egyrészt igény van rájuk, másrészt garanciák vannak az együttműködés távlati jellegének szavatolására. A szórvány jellegű településeknél leginkább ez utóbbi feltétel teljesítése jelent akadályt (gondoljunk csak például azokra az általában helyi, adminisztratív jellegű intézkedésekre, amelyek gátat vetettek például a külföldi tőke beáramlásának Erdélyben), aminek következtében a más országok intézményeivel fenntartott kapcsolat rendszerint karitatív jellegű tevékenységre korlátozódik (erre jó példa az erdélyi szórványfalvak, városok egyházainak ilyen irányú aktivitása).

A kulcskérdés – amely ezen elméleti alapvetések mentén megfogalmazódott és amelyen keresztül értelmezhetővé válnak a településtípus és a tömb-szórvány változó mentén regisztrált regionális eltérések – arra vonatkozik, hogy *a külföldi munkavállalással kapcsolatos gyakorlatnak mennyire van egyéni (kizárólag a gazdasági racionalitás által vezérelt, esetleg intézményes formát is öltő) illetve kollektív (valamilyen szinten kulturális tartalommal telített) jellege.*

A regionális összehasonlításra a modális típusok⁶ jellemzése segítségével teszünk kísérletet, számolva természetesen azzal, hogy ugyan ezek átlagon felül reprezentáltak az adott almintában, ennek ellenére jellemzésük nem tekinthető az egész régióra érvényesnek. Így az alábbi értelmezések legfennebb irányvonalakat, támpontokat szolgáltathatnak további, a vendégmunka ezen részaspektusához kapcsolódó megfelelő empirikus eszköztárral végzendő vizsgálódásokhoz.

⁴ Kárpátalján messze a szórványra jellemző inkább a munkavállalás, ez az eredmény azonban csalóka lehet, hiszen Kárpátalján a legalacsonyabb a szórványban élők aránya és az esetszám csökkenésével párhuzamosan az adatok statisztikai relevanciája is csökken. (Esetünkben a regionális átlag és a tömbben élő vendégmunkások arányszámának “közelsége” – 20.7% és 19.7% mutatja azt, hogy “tömb” item erőteljesebben vesz részt a változó alakításában.)

⁵ “A rendszeres, stabil és ismert irányú munkaerő-áramlások létrejöttének feltétele az erősebb fogadó állam intézményeinek behatolása a gyengébb küldő állam struktúráiba”. (Portes-Böröcz, idézi Hárs, 1993)

⁶ A modális típusok alatt azokat az optimális kapcsolódásokat értjük, ahol a vendégmunkások aránya a regionális átlaghoz képest magas: így Erdély esetében a község-kisvárosi és a tömb, Kárpátalján a falusi és a szórványjelleg, a Vajdaságban pedig a nagyvárosi és a tömb jelleg optimális kapcsolódása tekinthető modális típusnak

Az erdélyi magyarság körében a vendégmunkások aránya a tömb valamint község-kisváros jellegű településekben a legnagyobb. A “tömb” ez esetben a vendégmunkával kapcsolatos információkhoz való hozzájutás mennyiségileg számottevőbb, a “községi-kisvárosi” pedig egy közvetlenebb formáját jelenti. Ez azt jelenti, hogy a vendégmunkával kapcsolatos gyakorlat rendszerint a személyes interakciók homlokterében formálódik: a vendégmunka tervezésével és megvalósításával kapcsolatos információk átszűrődnek egy szelekciós rendszeren, amit a témával kapcsolatos közösségi diskurzusnak nevezünk, és amely jellegénél fogva normatív funkciót is betölt. Így a vendégmunka-vállalással kapcsolatos döntésnek nemcsak egyéni, hanem közösségi vonzata is lesz, amely az alapvetően gazdasági motivációjú indíttatást közösségi-kulturális tartalommal tölti meg.

Kárpátalja esetén a falusi és szórványjelleg optimális kapcsolódása a vendégmunka szempontjából annak a jele, hogy a vendégmunkával kapcsolatos eseményeknek nemigen van nyilvánossága, így a lehetőségekkel kapcsolatos információmennyiség redukáltabb. Ennek a hatása többek között abban is megmutatkozik, hogy a vendégmunkapiacra elesnek a jobb lehetőségektől. Ezt igazolják vissza azok az adatok, amelyek a kárpátaljai vendégmunkások anyagi helyzetét viszonyították a többi régió vendégmunkásainak materiális helyzetéhez⁷. A munkavállalással kapcsolatos döntés a kárpátaljaiak esetében valószínűleg egyéni, esetleg családi-rokoni jellegű és közvetlenül az anyagi helyzeten való javítás kívánalmához kötődik.

A vajdasági magyarok körében a nagyvárosiak és a tömbben élők között van a legtöbb vendégmunkás. A nagyvárosiasság jellemzője a formalizált emberi viszonyok bonyolult rendszere, minek következtében a lokalitás szerepe korlátozott a vendégmunkával kapcsolatos gyakorlat kialakulásában és működésében, a vendégmunkával kapcsolatos információk csatornáit főleg a kortárs csoportok-szakmai alapon szerveződött hálózatok. Az elmondottak bizonyítékát láthatjuk abban, hogy a vajdasági magyar vendégmunkások jelentős hányada vegyesvállalkozásban dolgozik. Esetükben tehát a vendégmunkával kapcsolatos gyakorlat dominánsan egyéni jellegű (itt fontos szerepe van a földrajzi mobilitásnak, a határmentiségnek) és alapjában véve tisztán gazdasági indíttatású. A vajdasági magyarok körében a magyarországi munkavállalás arányaiban jóval alatta marad az erdélyinek vagy a kárpátaljaiaknak, de gazdasági hatékonyságát igazolandó, a Vajdaságról származó vendégmunkások a tényleges anyagi helyzet szempontjából a regionális átlag fölött vannak. (lásd 3. táblázat)

A vendégmunka modális típusok mentén végzett elemzésével kapcsolatban elmondható, hogy *az informális kapcsolathálózatok valamint a lokalitás az erdélyi vendégmunka-folyamatok alakulásában játszik hangsúlyos szerepet. A vendégmunka-vállalás kollektív módon szerveződő jellege Kárpátalja esetén kevésbé jellemző, a vajdasági vendégmunka-vállalási gyakorlattal kapcsolatban pedig az intézményes, főként gazdasági racionalitásra épülő, egyéni jelleg emelhető ki.*

A rendelkezésünkre álló adatok elemzésének egy további fázisát képezte a vendégmunkás családtagokkal rendelkező (vagy vendégmunkában személyesen érintett) válaszadóink általános, nemzeti és politikai értékorientációinak vizsgálata. (1. táblázat)

Általános értékorientációk szintjén szignifikáns összefüggések csak a kárpátaljai és a vajdasági magyarok esetén figyelhetők meg, Erdélyben úgy tűnik a vendégmunkás-családba való tartozással járó státus nem jár együtt az általános attitűdök módosulásával illetve egyik értékorientáció sem sarkall jobban e státus megszerzésére. Mindez mutatója lehet annak, hogy ebben a régióban az időszakos munkavállalás a társadalmilag jól tolerált, konform cselekedetek közé tartozik, sőt, a társadalmi-gazdasági folyamatok integráns részét képezi.⁸

⁷ lásd. 3. táblázat és a hozzákapcsolódó kommentár

⁸ Az időszakos munkavállalás társadalomtörténeti, demográfiai, gazdasági szükségszerűségéről beszél például a Székelyföld migrációs potenciáljával kapcsolatban megjelent tanulmányok egy része (például. Venczel, Erdélyi föld, erdélyi társadalom, 1998). Ezekre a monokauzális, a demográfiai és

1. táblázat
Vendégmunkás-családba tartozók általános, nemzeti és politikai értékorientációi
(modellált béta-együtthatók)

	Vendégmunkás a családban (1999)		
	Erdély	Kárpátalja	Vajdaság
Általános, nemzeti és politikai értékrendtípusok szerint			
Toleráns	0	--	0
Kompetitív	0	0	+
Ker./konz. Nemzeti	0	+	+
Nemzeti liberális	x	+	x
Fogyasztói	0	x	x
Szilárd nemzeti	0	++	+
Megttagadó nemzeti	+	-	0
Defenzív nemzeti	0	++	0
Demokraták	+	++	+
Tekintélyelvűek	0	0	+

A kárpátaljai magyarok esetén a vendégmunkában érintett családba való tartozás úgy tűnik együtt jár egy intoleránsabb attitűddel (akinek nem annyira fontos "a jó viszony minél több emberrel", az, hogy "tiszteletben tartsa mások véleményét"). A viszony arra utal, hogy a vendégmunka az átlagostól eltérő, a folyamat egyéni, individuális jellegére utaló magatartás- és viselkedésminta követését feltételezi az alany részéről. Ennek okait leginkább a munkavállalási gyakorlat kapcsán még kialakulatlan vagy kialakult, de feltételezhetően leginkább negatív konnotációjú tartalmakat hordozó társadalmi (leginkább lokális, hiszen a vendégmunka-vállalás a kisebb falvakban a leggyakoribb) diskurzus jellegében kereshetjük. Ez utóbbi vélhetően abból a tisztán racionális megfontolásból táplálkozhat, miszerint a vendégmunka korántsem jár azzal az eredménnyel, ami az otthontól, az otthoni munkakörülményektől való távolmaradást kompenzálhatná. (A kárpátaljai magyar vendégmunkás-családok anyagi helyzete nem jobb mint a regionális átlagé – lásd 3. táblázat) A béta-tábla adatai mindezen felül azt mutatják, hogy a vendégmunkás-családba való tartozás Kárpátalján a nemzeti liberális értékopcióval enyhe pozitív összefüggést mutat, jeleként annak, hogy a vendégmunka-vállalás inkább egy individualizáltabb, a kompetíciót, mint társadalomszervező-rendező elvet elfogadó, de ugyanakkor a nemzeti értékeket, hovatartozást ennek fölébe rendelő karaktertípusra a jellemző leginkább.

A vajdasági magyarok esetében a vendégmunkás családba való tartozás a keresztény/konzervatív nemzeti és a fogyasztói értékrendtípusokkal mutat pozitív összefüggést, ami arra utal, hogy ebbe az almintába tartozó válaszadók életvezetésében a hagyományos erkölcsi szabályok, a vallás tanítása szerint élés, valamint a nemzethez való szorosabb kötődés sikeresen kapcsolódik össze az anyagi konszolidációra és ezáltal a gondtalan fogyasztásra való törekvéssel.

gazdasági jellemzőkből egyenesen levezethető magyarázatok érvényességére cáfol rá azonban a KAM-Regionális és Antropológiai Kutatások Központjának tanulmánya (KAM, 1996). Abban azonban konszenzus van a szerzők között, hogy a munkavállalás idegen környezetben mindig is egy általánosan elfogadott cselekvésminta volt Székelyföldön.

A nemzeti értékrendtípusok szerinti vizsgálat is jelentős regionális eltéréseket mutat: az általános értékorientációknál regisztráltakal összhangban a vajdasági, de főképpen a kárpátaljai vendégmunkás-családtagokkal rendelkezők nemzeti orientációjukat tekintve öntudatosabbak, szilárdabbak mint az "otthonmaradottak". Az erdélyi magyarok vendégmunkás-almintájába bekerült válaszadók ezzel szemben inkább a megtagadó nemzeti értékopciót vallják. Magas a béta-érték a vendégmunkában érintett kárpátaljai magyarok defenzív nemzeti értékopciója esetén is ("Szerintem veszélyes dolog ilyen kérdésekkel foglalkozni, mert ebből semmi jó nem származik").

A politikai értékopciók tekintetében a vendégmunkás családtagokkal rendelkezők mind a három régió esetében felülreprezentáltak a demokrata értékeket vallók között, de a vajdasági magyar vendégmunkás-családok politikai attitűdjeire a tekintélyelvű opció is jellemző (államközpontúság, a határozottság, az erőskező vezető személyiség fontossága stb.).

A vendégmunkás-családba tartozók nemzeti és politikai értékopcióinak "nyers" bemutatását a vendégmunkások által a magyarországi magyarokról illetve a saját kisebbségi nemzetükről vallott tulajdonságok alapján konstruált "magyarországi magyar-kép" illetve "önkép" tárgyalása teszi árnyaltabbá.⁹ Az idevágó eredményeket az alábbi modellált béta-táblázat szemlélteti:

2. táblázat
A vendégmunkás-családba tartozók magyarországi magyarokról, saját kisebbségi nemzetükről valamint a többségi nemzetről alkotott képe
(modellált béta-együtthetők)

	Vendégmunkás a családban (1999)		
	Erdély	Kárpátalja	Vajdaság
Magyarországi magyarokról alkotott kép			
<i>Pozitív</i>	0	0	0
<i>Negatív</i>	++	++	--
Önkép			
<i>Pozitív</i>	++	++	+
<i>Negatív</i>	-	++	--
Többségi nemzet-kép			
<i>Pozitív</i>	+	+	+
<i>Negatív</i>	+	++	-

A táblázatból kiderül, hogy a vendégmunkások saját kisebbségi közösségéről alkotott önképe minden vizsgált régióban pozitív és erősnek mondható az erdélyi és a kárpátaljai magyar vendégmunkások esetében. Amíg azonban az erdélyi és a vajdasági alcsoportban ez a meggyőződés szilárdnak bizonyul (a negatív önkép negatívan függ össze a vendégmunkás-családba való tartozással), a kárpátaljai magyar vendégmunkásokra egyaránt jellemző saját kisebbségük tagjainak negatív illetve pozitív megítélése is. (ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy pozitív illetve negatív tulajdonságot is többet említettek mint a vendégmunkában nem érintett családok).

A magyarországi magyarokról alkotott kép vizsgálata a vendégmunkások körében régióként szintén eltérést mutat: az erdélyi és a kárpátaljai érintettek viszonyulása a magyarországi magyarokhoz hasonló és sokkal inkább negatív tartalommal telített, mint a régiók többi válaszadója esetében, ezzel szemben a vajdasági magyar vendégmunkások

⁹ A probléma módszertani vonatkozásaival, valamint az összmintára vonatkoztatott kifejtésével kapcsolatosan lásd Kiss Dénes tanulmányát ebben a kötetben.

magyarországiakkal kapcsolatos véleménye inkább közömbösnek tűnik, de negatívnak semmiképpen sem mondható. (Az erős negatív összefüggés a negatív viszonyulással arra is vall, hogy a vajdasági vendégmunkásoknak jóval pozitívabb a megítélése a magyarországi magyarokról, mint a regionális átlag).

Az ismertetett adatokból arra következtethetünk, hogy az erdélyi és kárpátaljai magyarok esetén a Magyarországon létrejött munkaviszony keretében zajló közvetlen és személyes kontaktus a magyarországi magyarokkal kapcsolatosan a negatív, a vajdasági magyar vendégmunkások körében pedig a pozitív sztereotípiák felerősödéséhez vezetett. Ezek a regionális eltérések részben a munkakörülmények¹⁰, részben pedig a magyarországi magyarok határon túli magyar-percepciójának megváltozására adott közvetlen reakciók különbözőségeiből vezethetők le (Itt „reakcióingernek” az erdélyi és a kárpátaljai vendégmunkásokkal szembeni pozitív-nosztalgikus attitűd lanygulása, a vajdasági magyarok esetében pedig a háborús helyzet miatt ennek felerősödése tekinthető).

Az erdélyi és a kárpátaljai vendégmunkás-családba tartozók többségi nemzettel szembeni viszonyulása sem mentes az ellentmondásoktól: egyaránt több negatív illetve pozitív tulajdonságot említenek, mint a regionális átlag. A vajdasági érintettek körében ezzel szemben egyértelműen egy pozitívabb többségi nemzet-kép rajzolódik ki.

Összefoglalásként a határon túli magyar vendégmunkások nemzeti értékorientációival kapcsolatban elmondható, hogy erdélyi érintettek körében dominánsnak tekinthető ugyan a megtagadó nemzeti értékopció, ez azonban egy erős – az erdélyi magyarság kvalitásait hangsúlyozó – szilárd pozitív önképpel társul és feltehetően valamelyest ebből is táplálkozik. A kárpátaljai és vajdasági vendégmunkásokra a szilárd nemzeti értékorientáció a jellemző, a kárpátaljaiak esetében ez egy negatív magyarországi magyar képpel és ellentmondásos önképpel, a vajdasági érintettek esetében pozitív önképpel és inkább semlegesnek mint negatívnak tekinthető magyarországi magyar képpel párosul.

A vendégmunkával kapcsolatos elméleti megközelítések – legyenek azok a kérdést globális szinten elemző vagy a munkavállalás mikroszociológiai aspektusait előtérbe állító fejtegetések – egyetértenek abban, hogy az időszakos migráció generálói között kitüntetett helyett foglal el az a gazdasági kiegyensúlyozatlanság ami a kibocsátó illetve a befogadó ország (globális megközelítések, push-pull elmélet) vagy közeg (regionális elemzések) között fennáll. Mikroszinten ez a probléma az “anyagi helyzeten való lendítési vágy”-ként (Ravenstein, 1885, idézi Biró, 1996) vagy egyenesen kényszerként mutatkozik meg.

Ismerve a küldő országok illetve a befogadó ország makrogazdasági mutatóit valamint a munkaerő-mozgások irányát, a fenti megállapítások tágabb régióknak vendégmunkás-mozgásaira vonatkoztatott érvényességéhez nem férhet kétség.

A határon túli magyarok oldaláról közelítve a problémához, a vendégmunka és az anyagi helyzet kapcsán további két kérdést vizsgáltunk: milyen anyagi helyzetű családok köréből kerülnek ki a vendégmunkások illetve hogy a vendégmunkából származó jövedelmek milyen súllyal vesznek részt a család materiális helyzetének alakulásában.

Az anyagi helyzetet vizsgáló tény-jellegű kérdés arra vonatkozott, hogy milyen javakkal rendelkezett a megkérdezés időpontjában a család. Az idevágó eredmények részletes, tételes elemzésére a presztízsjavak kérdésköre kapcsán kerül sor, itt az összevont változó eredményeit értékeljük. Az összevonás során egy változót kaptunk, amely 1-től 11-ig vehet fel értékeket (a kérdéssor 11 itemet tartalmazott), az esetek között így létrejött számbeli eltérések a családok anyagi helyzete terén megmutatkozó különbségeket jelentik.

¹⁰ Lásd ezzel kapcsolatban a másodlagos munkaerőpiac és a határon túli magyar vendégmunka kapcsán leírtakat. A most tárgyaltak összefüggésében figyelemre méltó ezzel kapcsolatban, hogy a vendégmunka körülményeinek módosulása közvetett módon jelentős hatással lehet a magyarországi magyarokról alkotott kép alakulására is. .

A vendégmunkás-családtagra vonatkozó kérdés és az így létrehozott változó lineáris regresszióját végeztük el, melynek eredményeképpen azt találtuk, hogy a vendégmunkás-családba való tartozás az erdélyi, de főként a vajdasági magyarok esetében jár együtt egy jobb anyagi helyzettel. Kárpátalján úgy tűnik, fordított a helyzet: a vendégmunkások materiális helyzete rosszabb az átlagnál.

Az anyagi helyzettel kapcsolatos véleménykérdésre kapott válaszok eloszlását vendégmunkában érintett családok-regionális összminta összehasonlításban a következő táblázat tartalmazza:

3. táblázat
Melyik kijelentés igaz leginkább családjá anyagi helyzete szempontjából?
(százalékban)

	<i>Erdély</i>		<i>Kárpátalja</i>		<i>Vajdaság</i>	
	<i>1.</i>	<i>2.</i>	<i>1.</i>	<i>2.</i>	<i>1.</i>	<i>2.</i>
<i>Alig tudjuk kihúzni fizetéstől fizetésig</i>	57.7	55.1	54.4	58.3	55.7	28.6
<i>Fokozatosan eladósodunk</i>	6.2	9	12.2	11.1	13.6	9.5
<i>A megtakarított pénzünket éljük fel</i>	9.4	11.5	11	6.9	15.2	19
<i>Havonta megspórolunk egy keveset</i>	25.9	24.4	13.5	16.7	14.8	38.1
<i>Havonta sikerül elég sokat megspórolni</i>	0.8	–	0.7	–	0.7	4.8
<i>Nincs fizetése</i>	x	x	8.6	6.9	x	x
Összesen	100	100	100	100	100	100

Jelmagyarázat:

1. regionális összminta
2. vendégmunkás-családba tartozók

A táblázat adatai arról tanúskodnak, hogy a vajdasági magyar vendégmunkások esete ismét atipikus tendenciát tükröz: az erdélyi és a kárpátaljai érintettekétől eltérően anyagilag a regionális átlagnál jelentősen jobban szituáltaknak vallották magukat.

Az átlagnál jobb anyagi helyzetűnek tartják magukat a vendégmunkában érintett kárpátaljai magyarok is, ezzel a véleménnyel azonban a tényleges anyagi helyzetre vonatkozó adatok ellentmondanak. A vélt és valós anyagi helyzet közötti diszkrépancia feltételezhetően egy, a külföldi munkavállalás kapcsán fellépő, kognitív disszonanciát takar: a kárpátaljai magyar vendégmunkások általános értékorientációja kapcsán utaltunk már a magyarországi munkavállalás negatív konnotációinak lehetőségére a közvélekedés szintjén, ezen túl pedig a vendégmunka-vállalás gyakorlatának individuálisabb jellegére is. Az anyagi helyzet átlagosnál optimistább megítélése a vendégmunkás-rétegnél a helyzet racionalizálására vall: az érintettek vélhetően azért tartják az átlagosnál jobbnak anyagi helyzetüket, hogy döntésüket (azaz, hogy munkát vállalnak Magyarországon) önmaguk számára legitimé tegyék.

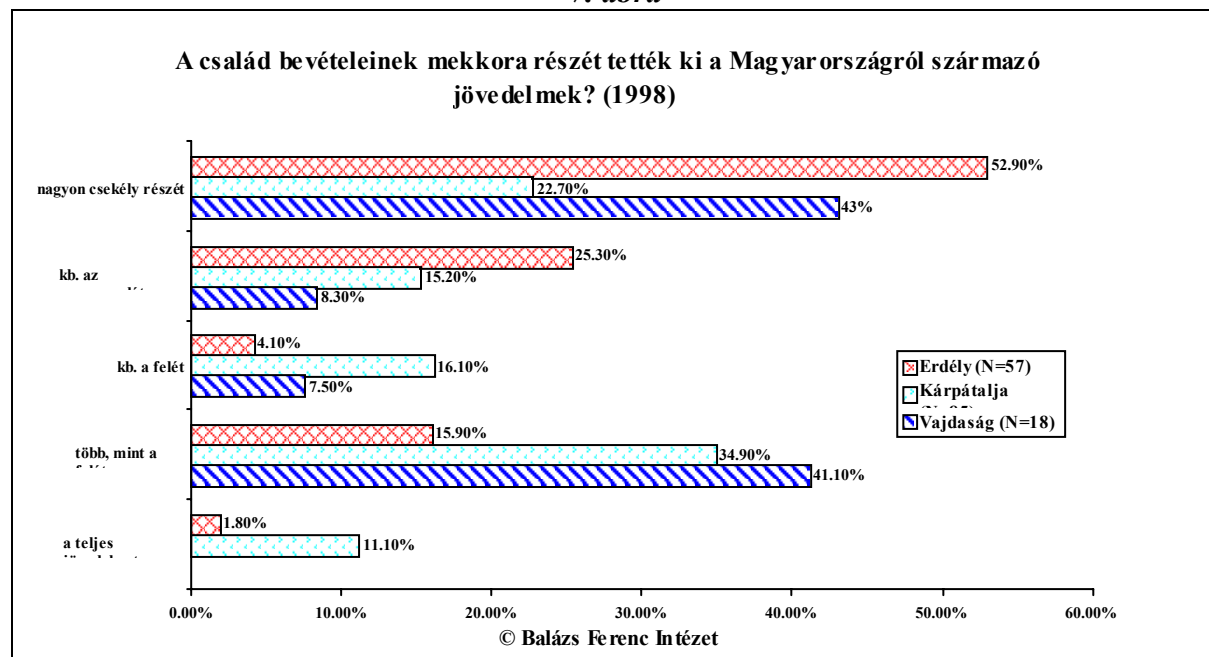
Az erdélyi magyar vendégmunkások helyzete e tekintetben fordítottja a kárpátaljaiakénak: valójában átlagosnál jobban szituáltak, de alulértékelik anyagi helyzetüket.

A vizsgált régiók között a vendégmunkából származó jövedelem mértékét illetően is erőteljes különbségek mutatkoznak (7. ábra). Adataink azt mutatják, hogy az

erdélyi magyarok esetén a magyarországi vendégmunkának leginkább jövedelemkiegészítő szerepe van: a vendégmunkában érintettek csak 21.8%-a vallotta azt, hogy a család bevételeinek minimum a felét teszik ki a Magyarországról származó jövedelmek, ami pedig azt jelenti, hogy az otthonmaradottak szerepe hangsúlyosabb a pénzkeresésben. Ezzel szemben a kárpátaljai érintettek 46%-a fő jövedelemszerző a családban és a kizárólag magyarországi jövedelemmel rendelkezők aránya is itt a legnagyobb (11.10%).

A vajdasági magyarok esetén e tekintetben egy éles törésvonal figyelhető meg az érintettek között, akik a magyarországi jövedelemszerzés mértékét illetően a leginkább polarizálódnak bizonyultak: a nagy többség (84.1%) az egyéb bevételeit kevéssel kiegészítők (43%) vagy a fő jövedelemszerzők (41.1%) kategóriájába tartozik.

7. ábra

Az elmondottakon túl a vendégmunka és az anyagi helyzet viszonyának problémakörébe tartozik a presztízsjavak beszerzése és az idegen környezetben vállalt munka összefüggésének vizsgálata.

Az, hogy egy adott régióban, egy adott periódusban mi tekinthető presztízsjavaknak, sokféle tényezőtől függ – amelyeket itt nem célunk tárgyalni – ám ezek közül kétségtelenül az “új”, a “modern” mint szempont kiemelkedő fontossággal bír és legtöbbször megelőzi a hasznosságot. Ezenfelül egy presztízsjellegű fogyasztási cikknek valami olyannak kell lennie, amihez nehezen vagy csak számottevő erőfeszítések révén lehet hozzájutni, hiszen csak így hordozhat státusértéket. A presztízsjóság tömegesülése azonban státusértékének elvesztésével jár. A modern társadalom jellemzője a presztízsjavak diverzifikálódása és gyors változása, ezért azonosításuk egyre nagyobb körültekintést igényel.¹¹

A hipotézis, amelyet a presztízsjavak kapcsán leellenőrizzünk, arra vonatkozik, hogy a vendégmunkából származó jövedelem egy jelentős részét az érintettek a kibocsátó régióban

¹¹ Vizsgálatunk szempontjából leginkább az jelent gondot, hogy a régiók között meglévő jelentős szociális-gazdasági eltérések miatt egyre nehezebb tömegjellegű “közös” presztízsjavakat meghatározni. Mindezekon túl a vizsgált népesség anyagi helyzetének feltárására vonatkozó kérdéssorozat célja elsősorban nem a presztízsjavak beazonosítása volt, következésképpen a most tárgyalt vonatkozásban bemutatásra kerülő tendenciák csupán másodrendű jellegűek melyek azonban újabb támpontokkal szolgálhatnak a vendégmunka problematikájának további elemzéséhez.

presztízsjavaknak tartott tárgyak, használati eszközök, esetleg ingatlanok beszerzésére fordítják, mellőzve gyakran mindenféle gazdasági racionalitást. Ezek a megfigyelések az időszakos migráció gyakorlatának kulturális meghatározottságára hívják fel a figyelmet, rációfolva azokra a feltételezésekre miszerint a migrációs folyamatokat és főleg annak kivitelezési módozatait pusztán csak a gazdasági megfontolások, a gazdasági szükségszerűség vezérli.

Vizsgálatunk szempontjából a presztízsjavak kérdésköre éppen azért tűnik fontosnak, mert egyéb változókkal karöltve (amelyek tárgyalására már kitértünk) visszautalhatnak az időszakos elvándorlással kapcsolatos gyakorlat kollektív vagy egyéni, individuális (főként pedig a gazdasági racionalitáson alapuló) voltára.

4. táblázat

*Az alábbiakban felsorolt javak közül családja melyekkel rendelkezik?
(százalékok)*

	<i>Erdély</i>		<i>Kárpátalja</i>		<i>Vajdaság</i>	
	<i>1.</i>	<i>2.</i>	<i>1.</i>	<i>2.</i>	<i>1.</i>	<i>2.</i>
<i>családi ház</i>	68.1	75	83.7	81.4	83.9	83.3
<i>saját tulajdonú (több) lakás</i>	33.8	27.5	9	8.5	12	6.9
<i>személygépkocsi</i>	41.5	39.2	30.5	30.6	51.9	64.3
<i>színes TV</i>	78.2	78.8	74.1	75	89.3	96.6
<i>videokészülék</i>	17.4	19	15.4	7	46.1	51.7
<i>számítógép</i>	8.7	7.5	2		15.9	34.5
<i>földtulajdon</i>	57.8	60.8	19.4	18.3	41.9	44.8
<i>egyéni vagy családi vállalkozás</i>	12.1	20	4	2.8	10.2	27.6
<i>nyaraló</i>	7.5	10	1.7		1.8	3.3
<i>háztáji kert</i>	63.6	69.6	87.6	90.1	50.8	40
<i>gyümölcsös</i>	28.3	34.2	26.9	29.6	13.3	31

Jelmagyarázat:

1. regionális össz minta
2. vendégmunkás-családba tartozók

A táblázat adataiból az derül ki hogy, a rendszerváltás után Erdélyben és Kárpátalján¹² presztízjs jellegű fogyasztási cikkek számító színes televízióval való rendelkezés tekintetében e két régióban a vendégmunkában érintett családok és a regionális összpobláció között nagyon kis eltérések mutatkoznak. A viszonylag könnyű hozzáférhetőség miatt színes televíziókészülékekkel a piac nagyon gyorsan telítődött, minek következtében ma már nem tekinthető státushordozónak (a lakosság minimum háromnegyedének van színes televíziója, mindkét érintett régióban). Hasonló a helyzet a videokészülékekkel is, bár ez igazából soha nem tartozott a presztízjs jellegű fogyasztási cikkek közé és a rendszerváltás után a műholdas sugárzás beindulása és hozzáférhetősége miatt tömeges népszerűsége nem tett szert.

Presztízshordozó értéke ebben a két régióban a fent felsoroltak közül a '90-es évek elején leginkább a személygépkocsinak volt (főként a legérintettebb réteg, a fiatalok körében), beszerzése szorosan összekapcsolódott a magyarországi munkavállalással. Mostani eredményeink azonban nem igazolják ezt a megfigyelést: a vendégmunkában érintett illetve vendégmunkás családtaggal nem rendelkező családok közel hasonló arányban rendelkeznek autóval.

¹² Az atipikus régió ebben az esetben is Vajdaság, ahol a '90-es években feltehetőleg a színes televízió, a videokészülék és az autó már nem tekinthető presztízshordozónak. Ennélfogva az ezekre a javakra vonatkozó megállapítások csak az erdélyi és a kárpátaljai megkérdezettekre érvényesek.

Szembeötlők ezzel szemben a vállalkozások számára vonatkozó arányok: *az erdélyi és a vajdasági magyarok körében a vendégmunkában érintett családok lényegesen nagyobb arányban rendelkeznek egyéni vagy családi vállalkozással, mint a regionális átlag.* Minden okunk megvan annak a feltételezésére, hogy a vendégmunka során szerzett anyagi tőke ezekben a régiókban a vállalkozások révén beruházásokká vagy forgótőkévé alakult vagy alakul át. Ez pedig annak a vélhető jele, hogy a határon túli magyarok bizonyos rétegeinek magyarországi munkavállalással szembeni viszonyulása és az ennek kapcsán kialakult gyakorlata a közelmúltban egy célracionálisabb, gyakorlatiasabb, pragmatikusabb síkra tevődött át, akiknek esetében már nem a felhalmozásé, hanem a távlati haszoné a fő szerep. Az is elképzelhető, hogy ez a fajta hozzáállás beolvad a vendégmunka kapcsán kialakult lokális diskurzus elemei közé (ahol létezik ilyesmi), így a munkavállalási gyakorlat nem feltétlenül veszít közösségi vonzataiból, a gazdaságilag racionális megfontolások esetleg annak normatív elemeit is átalakítják. (Ennek egyik jele lehet a vállalkozások presztízshordozóvá alakulása, aminek esélye egyáltalán nem kizárt és vannak már jelei, pl. Erdélyben a “modálisnak” tekintett régiókban.)

A távlati gazdasági megfontolások megjelenése a vendégmunkával kapcsolatos előbb idézett mentalitás szintjén egyelőre úgy tűnik, hogy csak az említett két régió érintettjeire érvényesek, Kárpátalján egy ilyen magyarországi vendégmunkával kapcsolatos tendencia jelei kevésbé kitapinthatóak, ám térnyerésének nagy valószínűség szerint a helyi objektív-strukturális körülmények jelentik akadályát.

A határon túli magyarok magyarországi vendégmunkájával kapcsolatos szakirodalom egyik kulcskérdése az időszakos migráció és a végleges elvándorlás viszonya. Az idevágó teoretikus megközelítések egy része (pl. Castles, 1986) a munkaerő tömeges migrációját a végleges elvándorlás előfolyamataként kezeli. A vendégmunkás családfőt követi a család, az ideiglenes ottartózkodást a végleges letelepedés válthatja fel. A sikeres kivándorlók családi, rokoni, ismeretségi körükből újabb és újabb személyeket vonzanak maguk után, melynek eredményeképpen az érintettek interperszonális kapcsolatrendszerébe tartozók körében a kivándorlás tömegessé válhat. Ezekre a folyamatokra különböző népek társadalomtörténetében bőven találunk példát (az amerikai bevándoroltak jórésze, a volt gyarmatokról való bevándorlás); a két mozzanat összefüggésére és időbeni egymásutánosságára, a nyugat-európai helyzetet vizsgálva, Castles mutat rá (Castles, 1986, idézi Biró, 1996).

Adataink a határon túli magyar kontextusban igazolni látszanak azokat az elméleti jellegű hipotéziseket, miszerint *a vendégmunka-vállalás egy magasabb elvándorlási hajlandósággal¹³ jár együtt* (lásd 5. táblázat). Ez a tendencia kivétel nélkül mindegyik vizsgált régióban érvényes: az elvándorlásukat fontolgatók (azok, akik foglalkoznak a gondolattal, valamint azok akik szívesen elmennének) aránya a vendégmunkában érintett családok körében mindenütt átlagon felüli (különösen szembeszökő a különbség a vajdasági alminta esetében). Az erdélyi alminta vizsgálata is külön figyelmet érdemel: az elvándorlási szándék itt is messze a regionális átlag felett van, a lehetőségek vélt hiánya leginkább itt merül fel úgy, mint ami az elvándorlás mellett való döntés ellenében hat.

Mindhárom vizsgált régióban valamivel átlagon aluli viszont a már az elvándorlás mellett döntöttek aránya a vendégmunkában érintett családok mintájában, ami lehet annak a jele, hogy az elvándorlásról való döntés és annak tényleges bekövetkezése között eltelt időszak a vendégmunkás-családok esetében lerövidül. Mindez vélhetően azzal magyarázható, hogy a kitelepedést megelőző előkészületek nagyrésze már lezajlott a vendégmunka-vállalás ideje alatt. A döntés elmaradása azonban lehet annak is a jele, hogy a vendégmunkás-családok végleges kitelepedését egy alaposabb mérlegelés előzi meg, lévén, hogy a Magyarországon

¹³ Az elvándorlási hajlandóság részletes regionális elemzését lásd a kötet “Elvándorlási potenciál a határon túli magyarok körében” című alfejezetben.

dolgozó vendégmunkás, huzamosabb kinttartózkodása alatt az elvándorlás mellett illetve ellen szóló érvek sokféleségével találkozók.

5. táblázat
Foglalkozik-e azzal, hogy kivándorol szülőföldjéről?
(százalékban)

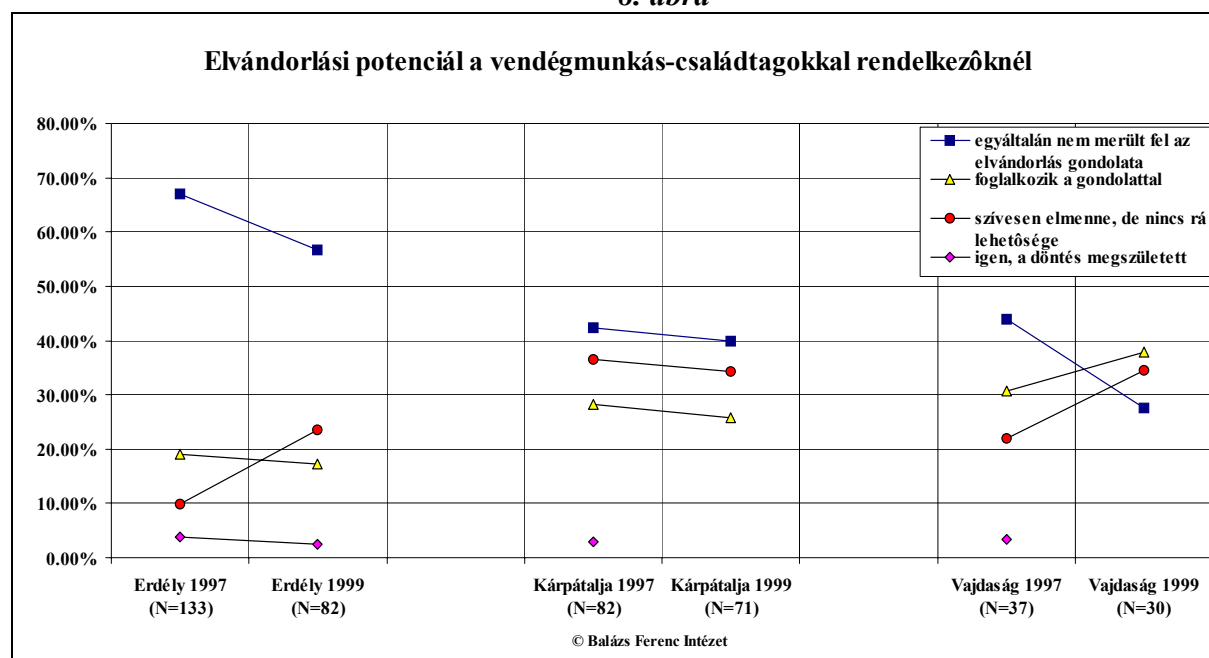
	<i>Erdély</i>		<i>Kárpátalja</i>		<i>Vajdaság</i>	
	<i>1.</i>	<i>2.</i>	<i>1.</i>	<i>2.</i>	<i>1.</i>	<i>2.</i>
<i>egyáltalán nem foglalkozik a gondolattal</i>	64.2	56.8	47.8	40	53.2	27.6
<i>szívesen elmenne, de nincs rá lehetősége</i>	12.6	23.5	30.3	34.3	21.8	36.5
<i>az elvándorlás mellett döntött</i>	5.1	2.5	2.7	–	1.6	–
Összesen	100	100	100	100	100	100

Jelmagyarázat:

1. regionális összminta
2. vendégmunkás-családba tartozók

Amennyiben a vendégmunkások elvándorlási hajlandóságát dinamikájában vizsgáljuk (lásd 8. ábra), minden régióban megfigyelhető, hogy a '97-es felmérés eredményeivel szemben 1999-ben kevesebb azoknak a száma, akik egyáltalán nem foglalkoznak az elvándorlás gondolatával és – a kárpátaljai vendégmunkások kivételével – erőteljesen nő azoknak az aránya, akik szívesen elmennének, de úgy vélik, hogy nincs rá lehetőségük.

8. ábra

A vajdasági vendégmunkások helyzete ebből a szempontból is atipikus. Az elvándorlási potenciál növekedése itt a legegységertelműbb: a vendégmunkások körében egyedül ebben a régióban mutat növekedést az elvándorlás gondolatával foglalkozók aránya (a '97-es 30.8%-ról 37.9%-ra.).

A határon túli magyarok magyarországi munkavállalásával kapcsolatban, az elmondottak összefoglalásaképpen megállapítható:

A vizsgált időszak vendégmunkás-mozgásait figyelve a jelenség intenzitásának csökkenése mutatható ki az erdélyi magyarok körében, a vajdasági és a kárpátaljai adatok alapján pedig a magyarországi munkavállalás szinten maradásáról számolhatunk be.

A hagyományos értelemben vett vendégmunka (engedéllyel vagy anélkül vállalt munka) továbbra is az erdélyieket jellemzi leginkább, a magyarországi jövedelemszerzés módzatait tekintve ezen felül a kárpátaljaiak körében a piacozás, a vajdaságiak esetében pedig a vegyesvállalatok játszanak fontos szerepet.

Korcsoportok és társadalmi rétegek szerinti bontásban az idősebbek illetve a szakmunkások és a felsőfokú végzettségűek körében a vendégmunkások arányának erőteljes visszaszorulása figyelhető meg, ami egyrészt a potenciálisan Magyarországon munkát vállalók számbeli csökkenését jelzi ezekben a kategóriákban, másrészt utal arra, hogy szakképzett munkaerőre a magyarországi munkaerőpiacon egyre kevésbé van szükség. Következésképpen a továbbra is Magyarországon munkát vállaló határon túli magyarok nagyrésze – a vajdaságiak bizonyos alcsoportjait leszámítva – az egyre markánsabban elkülönülő szekundér munkaerőpiac elvárásainak kénytelen eleget tenni.

Erdélyben a vendégmunka-vállalás rekrutációs bázisát illetően a község-kisváros és a tömb jelleg optimális kapcsolódása – egyéb tényezők mellett, például hogy az erdélyi vendégmunka jórésze informális kapcsolatháló mentén szerveződik – a jelenség magyarázatában a társadalmi-kulturális tartalmú vonatkozásokra hívja fel a figyelmet.

A kárpátaljai vendégmunkában érintett családtagok általános értékrendtípusok szintjén regisztrált intoleránsabb orientációja a magyarországi munkavállalás individuálisan szerveződő jellegére utal, a vajdasági vendégmunkások kompetitív értékorientációja pedig a gazdaságilag racionális megfontolások szerepét hangsúlyozza a vendégmunka-vállalás folyamatában.

A magyarországi munkavállalás az ottani magyarokról alkotott negatív sztereotípiákat erősíti fel az erdélyiek és a kárpátaljaiak körében, a vajdasági vendégmunkások magyarországi magyarokról alkotott képe ezzel szemben relatíve pozitívabb, mint a regionális átlagé. Az eltérés magyarázatakor ismét a vajdasági vendégmunka-vállalás specifikus jellemzőire hívjuk fel a figyelmet; ebben az esetben a minőségileg jobb magyarországi munkakörülményeket valamint a magyarországi magyarok irányukban tanúsított pozitívabb beállítódását említhetjük meg.

Adataink összességében arra utalnak hogy a vendégmunkás-családba való tartozás az erdélyi, de főként a vajdasági magyarok esetében relatíve jobb anyagi helyzettel jár együtt, a kárpátaljai Magyarországon munkát vállalók materiális helyzete pedig valamivel rosszabb mint a regionális átlagé. A vendégmunkából származó jövedelem a család összebevételéhez viszonyított arányának regionális eltérései arra utalnak, hogy míg a kárpátaljai érintettek körében a vendégmunkának nagyobb súlya van a család anyagi helyzetének alakításában, az erdélyi magyar vendégmunkások jövedelme jobbára csupán kiegészíti a család egyéb bevételeit. Az erdélyi és a vajdasági vendégmunkások körében a családi vállalkozások magasabb aránya mutatható ki, ami arra utal, hogy ezekben a családokban a vendégmunka-vállalás nem feltétlenül az anyagi felhalmozás célzatával indul.

Adataink végül visszaigazolni látszanak azokat a feltételezéseket miszerint a vendégmunkásokra egy magasabb elvándorlási hajlandóság jellemző, így továbbra is fennáll annak a lehetősége, hogy a magyarországi munkavállalást a végleges kitelepedés követi.